

**ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ФАХОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА
(ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)»**

А.О.ТРОЯН,
канд. філол. наук, доц.,
Н.М. ГЛУШКОВА,
Н.І. КАНТАРЖИ,
М.І. МИРОШНИЧЕНКО,
старші викладачі,
Одеський державний екологічний університет
(Україна)

Оволодіння науковою термінологією – важлива складова мовної професійної компетенції майбутнього фахівця

Науково-технічний прогрес, перебудова соціально-економічної й політичної системи в країні привносять до нашої мови нові поняття, терміни. На наших очах народжуються нові професії, формується їх термінологія, збагачується словниковий склад новою науково-технічною лексикою. Тобто мова є не тільки інструментом здобуття знань, вона безпосередньо пов'язана з виробництвом, з його галузями й процесами, вона є засобом професійного спілкування.

Знання мови професії передбачає вільне володіння лексикою свого фаху, вміння логічно нею користуватися як в усному, так і в писемному мовленні. Оскільки мова є засобом пізнання та діяльності, то правильного професійного спілкування людина навчається все своє життя. Знання мови свого фаху підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватися в складних професійних ситуаціях та в контактах із представниками спільної діяльності.

Кожна професійна галузь має свою термінологію. Як відомо, *терміни* – це слова і словосполучення, що означають чітко окреслене спеціальне поняття певної професійної сфери [1, С.113]. Вони мають точне, конкретне значення, позбавлені суб'єктивно-оцінних відтінків. Терміни виконують функцію обміну досвідом, комунікативних зв'язків у спільній професійній діяльності.

Один із розділів навчального курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)” називається “Термінологічна система української мови”. Він є дуже важливим для студентів технічного спрямування, оскільки для успішної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки та виробництва фахівцеві необхідно правильно розуміти й грамотно застосовувати відповідну спеціальну термінологію.

На сьогодні близько 90 відсотків нової лексики становить термінологія таких галузей науки, як комп'ютерна техніка, біохімія, кібернетика, мікробіологія, хімія тощо. Поняття, які з'являються в науці, вимагають появи

нових термінів, які необхідно вживати доцільно та правильно. Наукова термінологія передбачає серйозне, професійне ставлення до її використання.

Мова професійного спілкування вимагає однозначності тлумачення основних понять, зафіксованих у термінах. Для будь-якої сфери діяльності це дуже важливо, оскільки неточне вживання того чи іншого слова може мати небажані наслідки.

З метою вдосконалення мовно-професійних знань гідрометеорологічного напрямку на кафедрі українознавства та соціальних наук Одеського державного екологічного університету велика увага приділяється методичному забезпеченню кожної професійної спеціалізації. З цією метою укладаються термінологічні словники вузького професійного профілю.

Оскільки забезпечення навчальною літературою, підручниками і посібниками українською мовою таких спеціальних галузей як «метеорологія», «військова метеорологія», «агрометеорологія», «гідрологія суші», «океанологія», «гідроекологія» ще недостатнє, на кафедрі українознавства укладені методичні вказівки щодо перекладу навчально-професійних текстів з цих спеціальностей. Робота над перекладом на практичних заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)» надає можливості в комплексі вирішувати такі завдання: розширення та систематизацію мовних знань у професійній галузі; вироблення умінь і навичок перекладу навчально-наукового тексту; вдосконалення навичок і вмінь у різноманітних видах мовленнєвої діяльності; оволодіння термінологією свого фаху.

Для вирішення цих проблем процес навчання складається з двох модулів: перший модуль містить 20 варіантів, кожен з яких має 10 завдань лексичного, граматичного та стилістичного характеру. В завданнях широко використовується термінологічна лексика відповідної спеціальності, даються тренувальні вправи з відповідями для самоперевірки.

Другий модуль містить 25 варіантів текстів навчально-наукового підстилю для перекладу з російської на українську мову гідрологічного та метеорологічного напрямку, наприклад: «Классификация облаков», «Состав атмосферного воздуха», «Морфометрические характеристики мирового океана», «Влияние метеорологических факторов и строения зоны аэрации на режим грунтовых вод» та ін. Робота над перекладом надає можливість оволодіти мовою своєї спеціальності, ознайомитись з термінологічною лексикою, сферою її використання.

Професійне мовлення не обмежується використанням фахової термінології, адже кожна галузь виробництва має вузькоспеціальні слова або звороти, так звані професіоналізми. Значна частина професіоналізмів з часом стає термінами, тобто вони є одним із найважливіших джерел творення галузевої термінології.

Сучасні екологічні терміни – об'єкт, що привертає увагу й інтерес кожного, хто щоденно отримує значну кількість інформації екологічного змісту, часто з використанням запозичених понять, а також фахівців, професійно пов'язаних із цією термінолексикою. Незважаючи на ряд праць про

екологічну термінологію, все ще існує чимало проблем, які потребують детального і всебічного висвітлення.

Для запобігання виникненню непорозумінь у сфері екологічних відносин, наведемо у скороченому вигляді найголовніші екологічні поняття й терміни сучасної української мови, якими мають володіти фахівці і які є базовими:

біосфера — сфера існування й функціонування живих організмів і продуктів їх життєдіяльності, живих організмів минулих епох, яка починається від нижньої частини атмосфери, охоплює всю гідросферу й верхні шари літосфери. Вона є активною оболонкою землі, у якій сукупна діяльність живих організмів проявляється як геохімічний фактор планетарного масштабу.

біосинтез — процес утворення необхідних організму речовин, який відбувається в його клітинах з участю біокатализаторів — ферментів.

біом — сукупність видів живого й навколишнього середовища, яка складає екосистему ландшафтно-географічної зони або сектора природного поясу.

біомаса — кількість живої речовини будь-яких живих істот, виражена в одиницях маси на одиницю площі.

біотоп — відносно одноманітний за абіотичними факторами середовища простір у межах водної, наземної і підземної частини біосфери, зайнятий одним біоценозом.

біоценоз — взаємопов'язана сукупність мікроорганізмів, грибів, рослин і тварин, що населяють більш-менш однорідну ділянку суші чи водойми й характеризуються певними відносинами між собою й адаптацією з довкіллям.

екосистема — єдиний природний комплекс, утворений живими організмами й середовищем, в якому вони існують і де всі компоненти тісно пов'язані обміном речовин, енергії і інформації.

гомеостаз — стан внутрішньої динамічної рівноваги природної системи (екосистеми), що підтримується регулярним відновленням її основних елементів і речовино-енергетичного складу, а також постійним функціональним саморегулюванням.

вид (біологічний) — сукупність організмів зі спорідненими морфологічними ознаками, які можуть схрещуватися один з одним і мають спільний генофонд.

популяція — сукупність особин одного виду з однаковим генофондом, яка живе на спільній території протягом багатьох поколінь.

природне середовище — це все живе й неживе, що оточує організми й із чим вони взаємодіють. Розрізняють повітряне, водне та ґрунтове середовище, останнім може бути й тіло іншого організму (для паразитів).

екологічні фактори — всі складові (елементи) природного середовища, які впливають на існування й розвиток організмів і на які живі істоти реагують реакціями пристосування (за межами здатності пристосування настає смерть).

екологічні піраміди — піраміди біомаси, чисел чи енергії, які відображають зменшення цих величин від продуцентів до редуцентів у вигляді масштабних пірамід.

екополітика — сукупність методів контролю екологічних обмежень при соціально-економічному розвитку країни, регіону світу чи людства в цілому [2].

Своєрідність ситуації з українською екологічною термінологією полягає у поєднанні щонайменше двох актуальних аспектів її розвитку. По-перше, це нагальна потреба в упорядкуванні, стандартизації та кодифікації екологічної термінології, оскільки поступ екології як окремої біологічної науки спостерігається у багатьох сферах суспільної діяльності. По-друге, із розвитком екології її зв'язок з різними галузями науки й техніки трансформувався у міждисциплінарні напрямки і структура екологічної науки стала відбивати окремі галузеві підрозділи: екологічну економіку, екологічну етику, екологічне право, екологічну культуру тощо. Виникає необхідність у вживанні специфічних термінів на позначення відповідних екологічних понять. В умовах розвитку різних галузей екології відбувається накопичення необхідного лексичного матеріалу, що впорядковується мовою з урахуванням тенденцій її розвитку та процесів, які регулюють творення відповідних терміносистем [3, С.57].

В Одеському державному екологічному університеті студенти вивчають не тільки екологічні та метеорологічні терміни, а й технічні, економічні, терміни з інформатики.

Основним джерелом вивчення термінів для студентів залишаються словники.

Аналізуючи різноманітні види словників, можна переконатися в тому, що в деяких словниках терміни не лише фіксуються, а й певною мірою впорядковуються. Одночасно з упорядкуванням термінів відбувається їх підготовлення до стандартизації, тобто кожен термін оцінюється з точки зору виконання ним певних функцій.

Стандартизація термінів і визначень, що стосуються різних розділів інформатики та обчислювальної техніки, почалась на теренах колишнього СРСР у 70-х роках 20 століття, практично із зародженням самої науки інформатики. Тоді ж, на початковому етапі становлення нової науки, за принципом аналогії створювалася й термінологія інформатики, тобто поняття на позначення нових явищ і предметів галузі порівнювались із відповідними, уже наявними, предметами навколишньої дійсності за подібністю, функцією тощо й отримували їх назви. Підґрунтям образності виступив екстралінгвістичний чинник: зіставлення комп'ютера та його роботи з людиною та її мисленнєвою діяльністю. Цей асоціативний зв'язок міцно закріпився у підсвідомості людей, що й зумовило своєрідну образність текстів комп'ютерної тематики.

До терміносистеми інформатики таким чином увійшли поняття загальноновживаної мови (*комірка, пам'ять, пристрій, носій, рядок, гілка, дерево*) та запозичення з різних мов: з грецької — *диск*; латинської — *інформація, перфокарта, табулятор*; німецької — *шина*; французької — *адреса, меню* тощо.

Досить цікавим є й підхід учених до вживання терміна *інтернет*. Мало того, що слово *інтернет* є далеко не в усіх словниках української мови (хоча з'явився цей термін в англійській мові ще 1974 року), так ще й синонімічні

назви до нього в спеціальній літературі подаються різні: “світове павутиння” [4, с. 54], “всесвітня павутина” [5, с. 501], “міжнародна комп’ютерна мережа” [6, с. 4] або просто “мережа”. Окремо слід зауважити, що для найбільш нейтрального з усіх названих варіантів слова *Інтернет* не існує усталеної граматичної форми. Так, у різних наукових та лексикографічних працях наводяться різні форми родового відмінка однини: *Інтернету* та *Інтернет* [5, с. 501], [7, с. 147] тощо; досить часто зустрічається цей технічний термін, згідно з міжнародними документами позначений англійськими літерами (*Web, WWW, Internet*).

Отже, вже з наведених прикладів можна зробити висновок стосовно того, що поки що не видно значних позитивних зрушень від видання ДСТУ 3966-2000 – настановчого нормативного документа, де детально описано вимоги і правила про те, як подавати терміни й будувати означення понять українською мовою.

Однак, очевидно, що українська мова може так само успішно функціонувати не тільки на побутовому, але й на науковому рівнях за умов систематизації термінів, розроблення загального термінологічного стандарту, уніфікації значень термінів

Традиційно переклад (зокрема технічний) розглядають як один із найважливіших шляхів взаємодії національних культур, як дієвий спосіб міжкультурної комунікації. Перекласти – означає якомога точніше й повніше висловити засобами однієї мови те, що вже висловлено засобами іншої мови в нерозривній єдності змісту й форми. Тому чи не найважливішою проблемою теорії перекладу є “адекватність” або “еквівалентність” вихідного й перекладеного тексту. Перекладений технічний текст вважається адекватним, за умови, якщо він описує ту саму об’єктивну реальність і викликає у читача, який не знає вихідної мови, ту саму реакцію, яку викликає авторський текст у читача, що володіє вихідною мовою. Адекватним називається перекладений текст, у якому точно переданий зміст оригіналу, правильно вжиті загальноприйняті терміни та дотримані стилістичні особливості, тобто оригінал відтворений засобами іншої мови із збереженням єдності змісту й форми. Ця єдність досягається цілісним відтворенням ідейного змісту оригіналу в характерній для нього стилістичній своєрідності на іншій мовній основі. Шлях до досягнення такої єдності не лежить через встановлення формальних відповідників. Зіставлення засобів різних мов, навіть найбільш віддалених, можливе лише шляхом порівняння функцій, які виконують різні мовні засоби. Звідси – точність перекладу полягає у функціональній, а не формальній відповідності оригіналу.

Це положення вимагає пояснення на конкретних прикладах. Кожна мова має власні граматичні, лексичні та стилістичні норми, чинні тільки для неї. При переході до вираження думки іншою мовою необхідно знайти такі засоби і, в першу чергу, такі граматичні форми, які б так само відповідали змісту, так само зливалися б із ним, як зливається зі своїм змістом форма оригіналу.

Якісний переклад технічних термінів може бути забезпечений виконанням трьох умов.

По-перше, має бути забезпечений правильний (адекватний) переклад окремо взятих термінів. У процесі перекладу тут виникає ціла низка проблем: термінові вихідної мови може в мові перекладу відповідати слово, що має близьке, але не ідентичне значення, яке лише частково збігається зі значенням слова вихідної мови.

В інших випадках слова, що є схожими за звучанням і мають спільну етимологію, отримують у різних мовах різні значення. Деякі терміни, особливо в нових галузях науки й техніки, не мають еквівалентів у мові перекладу. В такому випадку перекладач застосовує один із способів (залежно від ситуації): він або передає термін описовою конструкцією, або створює новий термін, вибираючи його з наявних ресурсів мови перекладу, конструюючи його з морфем цієї мови, тобто створює кальку, дослівний переклад, або транслітерує мовою перекладу термін вихідної мови.

По-друге, у вихідній мові та мові перекладу терміносистеми можуть відрізнятися, тому кожен термін слід перевіряти з огляду на всю терміносистему мови перекладу.

По-третє, перекладач має враховувати відмінності у семантичних особливостях лексичних одиниць вихідної мови та мови перекладу, що визначаються специфічними способами передавання думки кожною з мов даної пари, включно із термінами.

Під час перекладу термінів слід чітко орієнтуватися у контексті, стильовій приналежності тексту, вибирати із великої кількості можливих варіантів перекладу найбільш влучні.

Робота з методичними вказівками та словниками забезпечує практичне опрацювання тем «Науковий стиль та його засоби в професійному спілкуванні», «Проблеми перекладу і редагування наукових текстів», «Наукова термінологія в текстах за професійним спрямуванням» та інших. Студенти навчаються правильно перекладати тексти з науковою термінологією, грамотно писати і тлумачити наукові терміни свого фаху, доцільно користуватися ними в професійному спілкуванні як в усній, так і в писемній формі

Отже, оволодіння науковою термінологією є невід'ємною складовою мовної професійної компетентності майбутніх фахівців вищої кваліфікації. Таку складну роботу студенти під керівництвом викладача здійснюють на кожному занятті за темами програми.

Література

1. Панько Т.І. Українське термінознавство: Підручник / Т.І.Панько, І.М.Кочан, Г.П. Мацюк. — Львів: Світ, 1994. — 216 с.

2. Термінологічний словник. Екологія (основні терміни) — Режим доступу:

http://pidruchniki.com/1593110639620/ekologiya/terminologichniy_slovník

3. Овсейчик С. До проблеми становлення української екологічної термінології / С. Овсейчик // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. — Вип. V. — К.: КНЕУ, 2003. — С. 57-60.

4. Російсько-український словник з інформатики та обчислювальної техніки [Уклад. В.Я. Карачун] — К.: Рось, 1994. — 361 с.
5. Великий тлумачний словник української мови [Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. — Київ-Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. — 1728 с.
6. Вычислительная техника и программирование [ред. проф. Меркт Р.В.] — Одеса: ОНМУ, 2002. — Ч. 4. — 52 с.
7. Мова: Науково-теоретичний часопис з мовознавства. — Одеса: Астропринт, 2004. — № 9.— 228 с.